

Дмитро Дроздовський

РУХОМИЙ ЛІТПОТІК ЖИТТЯ: ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІЇ ВІТАЛІЯ ДОНЧИКА

Джузеппе Мадзіні, італійський політичний діяч і теоретик мистецтва першої половини XIX століття, зауважував: “Істинно європейський письменник має бути філософом із лірою поета в руках” [8, 28]. Перефразовуючи цю думку італійця, зазначу, що, напевно, справжній історик літератури, перебуваючи в руслі неупередженості та об’єктивізму, має залишатися науковцем “із живим серцем”. Саме таким і видається Віталій Дончик, знаний історик української літератури, чий науковий творчий шлях водночас постає панорамним і рельєфним відображенням історії української культури, інтенсивною репрезентацією всіх зламів нашої радянської та пострадянської реальності.

Наукове життя В. Дончика – дзеркальна проекція змін у вітчизняному літературознавстві та загалом українському літературному процесі другої половини XX – початку XXI ст. Нагадаю, що науковець багато років працював на посаді головного редактора в академічному журналі “Слово і Час” (раніше – “Радянське літературознавство”). Певний період був завідувачем відділу української літератури XX століття в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Водночас він автор сотні рецензій на твори, які за підтримки науковця з’являлися у видавництвах (хоча й далеко не завжди були “лояльні” до офіційної політики СРСР). У радянський період офіційно “заохочувані й нав’язувані проблемно-тематичні пріоритети одержавленого літпроцесу (“колгоспна проза”, заміна голів-бюрократів “душевними” керівниками; у 1960–1970-х роках – “робітнича тема”, НТР і “ділова людина” тощо) залишалися на поверхні літературного процесу, глибинні ж рухи, особливо з появою молодих сил, були інші”, – зауважує науковець. І саме ці рухи, які й визначали справжню літературу, були предметом прискіпливої уваги дослідника.

Літературознавчий дискурс В. Дончика завжди тримався навколо таких основних концептів, як “національне”, “людське”, “історичне”, “сучасне” (“літпоточне”). І тому в доробку науковця – праці про Т. Шевченка, прозаїків і поетів-шістдесятників (особливо привертають до себе увагу сьгодні праці, пов’язані з осмисленням творчості Гр. Тютюнника, П. Загребельного, О. Гончара: епістемологічна значущість цих нарисів і досі актуальна). Літературознавець із непростого власного досвіду сьогодні говорить про те, що «радянський етап» в історії мистецтва – це незнаний ніде приклад тоталітарного свавілля, нищення культури, але це і приклад перемоги в остаточному наслідку самої

літератури, її національної ідентичності й художньої іманентності над усім штучним, насаджуваним, привнесеним. Національна ідентичність – завжди в просторі культури, це, за слушним твердженням сучасних дослідників, естетичний феномен. Місце соцреалізму – у просторі антикультури. Висунута деким із “незаангажованих”, індиферентних (а вони врешті завжди виявляються “партійними”) критиків теза про неіснуючого сучасного наступника соцреалізму – “нацреалізм” – не більше як фальсифікат» [3, 153-154].

Дослідник із пильним інтересом ставився до нових тенденцій у літпроцесі, активно їх відстежував, аналізував, поширював. Якщо погодитися з думкою, що справжній науковець – часто популяризатор, то ця теза суголосна тому, що робив і робить В. Дончик. “Наші прагнення щонайпроникливіше і найправдивіше осягнути сутність і неповторність українського художнього слова, надто Шевченка, Франка, Лесі Українки, інших класиків не можливі не лише без наукових заглиблень і відкриттів, а й без пристрасних роздумів, співпереживання, емоційних реагувань, натхненних пошуків і любові. Так, так. Справжня наука, творена не тексторобами, а особистостями, також містить – більш чи менш приховано – великий і вічний фермент любові” [4, 10-11].

Науковець убачав одним зі своїх завдань залучення якнайбільшої кількості читачів до української літератури, поширюючи найважливіші її естетичні з’яви, пишучи про новаторство в прозі, про нові форми світовідчуття в українській літературі шістдесятників та ін. Він підтримував молодих літераторів, за що після виступу на міжнародному симпозіумі на захист опальних шістдесятників і поплатився кар’єрою, коли інститутське керівництво, тількино перевівши його в статус старшого наукового співробітника, через кілька місяців знову повернуло на посаду молодшого наукового співробітника. Свого часу В. Дончик був одним із найпродуктивніших і, без перебільшення, найцікавіших літературних критиків (поряд із Г. Сивоконем, В. Фащенком, В. Брюггеном, молодшими В. Брюховецьким, М. Слабошпицьким та ін.). Літературно-критична діяльність була важливою формою спостережень за “живим” літературним процесом, який мав чи то стишену, чи то, навпаки, пришвидшену динаміку. Читання значної кількості літературних творів допомогло, зрештою, вибудувати й об’єктивну літературознавчу оптику: наукові рефлексії В. Дончика не “від теорії до тексту”, а саме “від “польового матеріалу” до концептуальних теоретичних узагальнень”. І таким розвідкам віриш, оскільки вони відображають обізнаність автора з об’єктом дослідження, демонструючи “пропущеність” літературного процесу через власну свідомість. Проте фаховий дослідник літератури, який багато років є членом спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, не без іронії (але водночас і розпачу) наголошує на проблемах сучасного літературознавства, у якому “досить часто зустрічаємо дослідження, по-перше, відверто спрямовані на моністичну, спрямлену, випрямлену, не полісемічну парадигму і, по-друге, позначені якоюсь неофітською прикипілістю автора (авторки) до умоглядно-дедуктивного підходу й наївною вірою в безмежні можливості обраного того чи того модного методу. В історико-літературних працях такі самонастанови і взагалі обертаються серйозним ґанджем. Вивчаючи й осмислюючи історію літератури, у таких випадках ідуть до досліджуваного матеріалу з наперед заготовленими мірками, з лекалом (нерідко, як це часто буває, зарубіжного виготовлення) та із самовпевненою вірою, що застосований метод – це універсальна відмичка від усіх замків. Матеріал (художні твори, пам’ятки, джерела, тексти), з яким уступає в діалог історик літератури, має такі ж права, як і його дослідник, більше того, саме він часто диктує правила гри і його (це непреложно) маємо чути, а не нав’язувати “несродного” йому.

“Джерела мають право вето”, – як на мене, дуже точна формула Рейнгарта Козеллека [2, 404-405]).

Літературні твори спонукали вдумливого критика до постановки екзистенційно важливих питань, від яких часто ховалися багато хто з колег, тікаючи в шаблони радянської “соцреалістичної” критики. Натомість В. Дончику був цікавий “простір літератури”, за М. Бланшо, як антропологічний проект, тобто такий, у центрі якого – людина, її час, психологія, соціально-історична вписаність у контекст доби, повнота розкриття внутрішнього світу, зрештою, “деформованість”, що виникає в результаті “зустрічі” людини з ідеологією. Пишучи про філософію творчості шістдесятників, В. Дончик уже в книжці 1970 р. “Грані сучасної прози” наголошував: “Проблеми “духу”, самовизначення особи в житті, пошуки історично тривких цінностей, питання пам’яті й “безпам’ятності”, внутрішньої свободи, усвідомлення себе серед людей і серед природи, гуманно-творче, гармонійне ставлення до світу і ставлення утилітарне, стандартизоване – це ті теми, що більшою чи меншою мірою, достатньо глибоко, а чи й поверхово, розглядаються в творчості прозаїків, які виступили на початку 60-х років. У цікавих проявах простежуються тут і проблеми авторської ідейно-естетичної концепції, ліризму, поєданого з уважним психологічним моделюванням, сучасності й історизму, народного характеру тощо” [1, 294].

У працях на кшталт “Доля української літератури – доля України” (2011, з підназвою “Монологи й полілоги”), “Любіть Україну, або Яку державу ми будемо?” (2015), “Неминуче й неминуще: літературні дослідження і хроніки” (2012) або “З потоку літ і літ потоку” (2003) В. Дончик не замикається в традиційних формах репрезентації історії. Він уводить в інтелектуальний простір “інші” голоси – погляди колег-літературознавців, які часом продовжують концепції комплементарно, а часом і полемічно. Проте дослідникові важливо відійти від лінійної детермінованості, показати мозаїчність літературного процесу, який має ядро, але й не менш цікаву периферію. До того ж у вибраних працях В. Дончика дослідження, датовані 1970-ми чи 1980-ми роками, здобувають новий коментар, написаний із сучасних позицій. У такому оптичному висвітленні історія літератури постає багатовимірним об’єктом, у якому є свої шпарини і “блоки”, зримі та імпліцитні, помітні лише для загалу і лише “фахового читача” – вдумливого критика й непересічного літературознавця. В українському літературознавстві В. Дончик залишається чи не найпошлюбнішим апологетом історії літератури. Його наукове життя стало частиною історії вітчизняної науки, дослідник, наголошу, пройшов шлях від аспіранта Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка до академіка, головного наукового співробітника відділу української літератури ХХ століття, дійсного члена Національної академії наук України.

Одна з головних особливостей наукового мислення В. Дончика – сприйняття літературного процесу як такого, що має іманентні закономірності. Література – це передусім процес, “потік літ і літпотік”, наділений власною логікою саморуку. Дослідник наголошує: “Перечитування історії літератури, звільнення від застарілих інтерпретацій, різних спрощених нашарувань, уважно-доскіпливий перегляд, переосмислення (а не пере-креслення) утвореного впродовж століття канону – все це не просто потрібне, а є законом для тих, хто береться за створення нової “Історії української літератури” [3, 121].

Розрізнювальна реінтерпретація – це вияв історичної і суто людської справедливості. Маємо зрозуміти, поцінувати, поставити в суспільний контекст усе те, що народжувалося *всупереч* жорстоким обставинам, що долало перепони, виявляло спротив. Перепрочитання, повторюю, це *уважне, дбайливе* перепрочитання...

В. Дончик – скрупульозний, точний і максимально об'єктивний фіксатор процесу, що в літературознавчих інтерпретаціях уподібнюється до екосистеми, макросвіту, що його потрібно вивчати так, як це роблять представники точних наук. Зрештою, література – продукт людської діяльності, результат роботи пам'яті, свідомості й підсвідомості, тож цілком закономірно бачити за кожним твором – відлуння психологічного портрета епохи. В. Дончик і в наукових виданнях, і в публічних виступах не раз наголошував на тому, що літературний процес “ніколи не був абсолютно висхідним чи низхідним... А “організує” його в “Історії літератури” саме історико-хронологічна послідовність, рух літератури в річищі часу, де є свої онтологічні закони-береги. Історія літератури в нашому уявленні – це *рухома картина, це історія літературного процесу...*” [3, 121].

Наукові розвідки (і монографії, й окремі статті-нариси) В. Дончика завжди містять не лише інформаційну вичерпність, а й щось більше: у тій панорамі історико-культурної динаміки відчувається живий пульс часу, його невідчужливий нерв. Схопити той нерв для літературознавця надзвичайно важливо, позаяк література не існує лише у вершинних з'явах. Літературний процес твориться з усієї сукупності соціокультурних і загалом мистецьких феноменів, які мають різний “калібр”, різну естетичну вартість, а отже, посідають різне місце у “великому Часі” (за М. Бахтінім). Проте у вершинних творах, які заслуговують на перші місця в літературному каноні культурно-історичної епохи, пульсу можна й не відчувати. Формальна чи змістова досконалість таких творів часто заважає сприйняти тонку, субтельну матерію “психології творчості”. А от вивчення літератури як панорамного процесу, у якому важливу роль відіграють і першорядні твори, і другорядні, і третьорядні, важливе, бо саме в останніх і може випрозорювати те “живе”, що не розчиняється в досконалості геніального творіння. В. Дончик має рацію, стверджуючи, що “художня література – це не тільки тексти. Це й умови творення літератури, які, зрозуміло, не тільки поза нею, а, трансформовані, і в ній самій. Умови української літератури – це умови нації, що, не встигнувши завершити своє формування, потрапила на кілька століть у підневільне становище, це бездержавність, постійні утиски й заборони мови, друку, духовності, культури...” [2, 22].

Безперечно, такий погляд на літературу – предмет для дискусій: наскільки правомірно й коректно говорити про твори з позиції їх естетичного ранжування на шкалі часу? Подеколи вчора невідомі або забуті твори сьогодні можуть здобувати нову актуальність. Так не раз траплялося в історії літератури. Так є й сьогодні, коли в масовому читацькому сприйнятті оживають письменники доби “із забуття в безсмертя”: представники українського модернізму, знищені радянською владою, зацікавлюють читачів.

XXI століття. Це саме можна сказати й про творців українського авангарду 1920-х років. І все-таки, якщо відійти від складних зламів і зсувів в історії новітньої української літератури, що часто була *жертвою* зовнішніх ідеологічних утрусень, у пам'яті поколінь залишається далеко не все з написаного. Ми всі знаємо про В. Шекспіра, але значно менше читачів зможуть щось сказати про К. Марло або інших сучасників “великого Барда”.

Для розуміння літературного процесу як особливого феномену важливо приділяти увагу рецептивній динаміці, тобто читацьким уявленням про літературний твір. Чому той чи той твір був популярним у 1950-ті роки, але сьогодні забутий? Що визначає його крізьчасове життя? Що репрезентує іманентну якість? Як можна виміряти формальну досконалість літературного артефакту?

Ці запитання не раз поставали предметом філософсько-літературознавчих розмислів В. Дончика, зокрема й у найновіших виданнях. Зауважу, що

науковцеві завжди була чужа ідея “літературознавства для літературознавства”, тобто тут немає (псевдо)наукового сленгу, на який часто можна натрапити в сучасних розвідках. В. Дончик прагне максимально опрозорити власні наукові дослідження, зробити їх сприйнятливими для ширшого читацького вжитку. У цих працях наявна діалогічність, прагнення переконати співрозмовника в певному баченні або бодай порушити важливі наукові питання, на які наразі ще не можна дати остаточно ствердної чи заперечної відповіді.

У науковому дискурсі В. Дончика немає поділу літературних артефактів за “чорно-білим” принципом, як і немає упередженого ставлення до певних явищ. Натомість наявна спроба з’ясувати для себе природу того, що видається дискусійним у літпроцесі. Як і личить науковцеві, В. Дончик послуговується фактами, а не оцінювальними судженнями. Навіть пишучи про гострі суспільно-політичні проблеми сьогодення, науковець залишається прихильником академічної традиції, яка ригористичні й подеколи ароґантні заперечення розглядає лише як ознаку звуженого мислення, зібганого уявлення про природу письма й літератури. Сам Дончик застерігає, що “один із парадоксів теперішнього плюралістичного, назагал індивідуалізованого, орієнтованого на західні системи літературно-наукового, літературно-критичного мислення, – пристрась до категоризму й доктринерства, нав’язування власної (точніше, якоїсь облюбованої) методики як “єдино правильної”, “чорно-білі” розтинання цілісності, розриви єдностей і взагалі досить свавільне й агресивне ставлення (“підкорення”, “ламання”) до предмета дослідження за принципом: “якщо він не піддається, то тим гірше для нього”. Від усього цього швидко стомлюються, і за здоровою позитивністю, за розважливим, орієнтованим на спокійні аргументи й неметушливі висновки, академічним стилем, здається, вже сьогодні згудьгувалися” [5, 488]. Літературознавцеві притаманний стиль “історика культури”, який пише не на догоду дня теперішнього, а для минулого і майбутнього, бо ж часто в нашій історії відбувалися маятникподібні зміщення (згадати лише концепцію історії літератури, яку запропонував Д. Чижевський): те, що було в тренді, відходило, а те, що видавалось архаїчним, знову знаходило своїх прихильників. Зауважу: окреслюючи філософські параметри нашої дійсності в епоху пост-постмодерну, західні науковці сходяться на думці, що пост-постмодернізм – своєрідна реактуалізація модерністських тенденцій, модерністського способу світосприйняття, яке, зрозуміло, доповнюється й чимось суто специфічним.

Концептуально важливою позицією В. Дончика залишається погляд на питання “національного” та візуалізації ідентичнісної специфіки в літературному творі. Підсумовуючи набутки молоді 1960-х у пору гоніння на неї, критик зазначав: проза “шістдесятників дає, наприклад, певний привід для розмови про народний, національний характер у літературі, про художнє вираження національно-самобутнього світосприймання та світоспоглядання нашого народу. З перших кроків своєї творчості молоді літератори 60-х років виявили посилену увагу до національної виразності рідної літератури, дбаючи насамперед про мовно-стильову виразність. Зараз багатьох із них вирізняють прагнення глибше і вдумливіше досліджувати сам народний характер, спроби схопити, бодай у якихось безсумнівних рисах особливий духовно-психологічний комплекс, притаманний співвітчизникам” [7, 200].

Отже, для української літератури національний компонент завжди був іманентною рисою, що зумовлено особливостями історичного й політичного розвитку самої України. Митці, позбавлені держави, витворювали її в літературі (згадати бодай покоління “празької школи” – Ю. Дарагана, О. Ольжича, О. Стефановича, Юрія Клена та ін.). У таких творах світогляд

героїв, їхня філософія життя відштовхується від політичних питань. Подібний “національний” ангажемент – специфічна риса української літератури, котра, безперечно, не буде в такий спосіб оприявлена в літературах, що не були “бездержавними”. За словами В. Дончика, у нашій літературі попереднього десятиліття під впливом західних тенденцій (які в принципі докорінно відрізнятимуться, бо там, де “Захід” говоритиме вже про мультикультуралізм чи проблему іммігрантів, в українській літературі буде й досі загострено увагу на процесах знищення культури та нації) оживлюються помічені спроби відкинути національний дискурс як ретроградний і маргінальний.

Можливість написання новітньої історії літератури стала однією з найбільш дискусійних літературознавчих проблем із кінця ХХ ст. і дотепер. Історія літератури традиційно поставала як метанаратив, а покоління літературознавців постструктуралістської хвилі рішуче відмовилося від цієї настанови на “великі проекти”, які вони пов’язували з невідворотністю входження в простір ідеології. Водночас потреба у створенні історій літератури не видається лише уможлядною; це евентуальна практика, пов’язана з потребою кристалізації літературного канону, із систематизацією творчого процесу, зрештою, з вивченням літератури на різних освітніх рівнях.

Сучасні американські літературознавці розглядають історію літератури як гіпертекстову систему, у якій існує щось на кшталт бази авторів, текстів, стилів тощо в максимально можливій реляційній взаємодії. Така система – компендіум імен, фактів, дат і текстів без жодної історичної перспективи, без жодної авторської суб’єктивності, без оцінок і акцентів. Подібний підхід, безперечно, унеможливує гегельянські тенденції – показати історію літератури як тяглість, що має певний вектор, а отже, у цій тяглості можна говорити про “прирощення” значень, тобто про розвиток у позитивістському ключі.

Проте історія літератури не енциклопедія фактів, а передовсім *процесуальність*. Історія на сучасному етапі літературознавства кардинально відрізняється від того, що під цим поняттям розуміли ще п’ятдесят років тому. Скажімо, “Історія української літератури” або “Порівняльна історія слов’янських літератур” Д. Чижевського так само видавалася виключною, оскільки в цій історії були закладені зовсім інші параметри процесуальності, інші орієнтири, які визначали погляд на літературу. Ця історія розгорталася довкола теоретичних понять, стильових домінант, які в концепції автора зумовлювали зміну епох і форм художнього мислення. Звичайно, концепція Чижевського має гегельянські риси (найперше це пов’язано з уявленням про літературу як щось повне й цілісне, що розвивається, відштовхуючись від певного уможлядного зразка, а отже, можна говорити про неповноту літературної системи для національної традиції на якомусь етапі).

Сьогодні історія літератури так само мислиться як проект, синтезований із теорією літератури або й компаративістикою. У центрі написання історії – прагнення не лише “історично”, об’єктивно, достеменно й відсторонено відтворити перебіг подій, а й подати зрізи основних змін художньої свідомості, явлених у продукуванні нових жанрових різновидів, нових концепцій літератури як художньо-естетичної практики. Саме ХХ століття, зокрема в Європі, унеможливило лінійність історії літератури, перевівши її в оптичну багатовимірну площину. Саме такою постає історія української літератури у візіях академіка, провідного наукового співробітника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Віталія Дончика. Ученому притаманний погляд на літературу як на поліфонічний процес, а отже, літературно-історична інтерпретація має враховувати цю полілогічність і багатовекторність. Для дослідника історія літератури – це своєрідна метакритична система.

Полілог в історико-літературних досліджах В. Дончика досягається шляхом залучення до книжок “інших” голосів. Ідеться не про інтерполяцію цитат із їхніх праць, а цілковите вплетення фрагментів іншого типу дискурсу (за риторичними, стилістичними, прагматичними ознаками) у метамонологічну і метакритичну структуру праці В. Дончика. Традиційно історики літератури схильні до уніфікації літературного процесу, відтворення його одним голосом, одним стилем; усі колективні історії літератури, як ми знаємо, на фінальній стадії редагування тою чи тою мірою уніфікуються. Натомість погляд літературного критика охоплює “пуанти” кожного окремого твору, що робить літературну працю цікавою для пересічного читача, водночас привчаючи реципієнта до самостійного думання, до вміння аналізувати художній текст, а не лише насолоджуватися його естетичною довершеністю.

Дослідження В. Дончика проблематизує кілька важливих аспектів не просто новітнього написання історії літератури, а й також розвитку української культурології та літературознавства після 1991 р. Перспективним видається підхід автора, побудований на принципах толерування *Іншого*. Така світоглядна позиція, полемізуючи з іншими поглядами, не заперечує їх і не відкидає, а прагне дійти консенсусу, знайти конструктивне “зерно істини”, аби вибудувати спільну інтелектуальну платформу. Тяжіння до цієї платформи аж ніяк не пов’язано з бажанням уніфікувати літературознавчий простір; радше, ідеться про те, щоб відійти від частих для української культури внутрішніх сварок і непорозумінь. З цією метою автор і дошукується спільних точок перетину різних поглядів і теорій, аби вибудувати погляд на літературу, який органічно вбирав би в себе суперечності та перетворював їх на проблему, котра не розводять авторів по різні боки барикад, а змушує разом працювати над важливими літературознавчими завданнями.

Літературознавчі праці В. Дончика останніх десятиліть доцільно характеризувати як постколоніальні. Дослідник наголошує на потребі додання небезпечної міфологічності радянської науки, у якій українська культура розвивалася в “колисці трьох братніх народів”. “...Перше з моїх принципових міркувань у цій книжці таке. Не тільки тому, що це дві культури, духовно й ментально відмінні (“У їх народ і слово і у нас народ і слово”, – писав Т. Шевченко); не тільки тому, що такому цілеспрямованому кількасотлітньому нищенню (геноцид!) національно-духовних основ народу, яке тривало в царсько-більшовицькій російській імперії, аналогів у світі немає; не тільки тому, що стосунки літератури колоніальної та літератури імперії – це ніколи не діалог, не творче змагання, навіть не конкуренція (яка конкуренція з наперед запрограмованим фіналом?); а, *виходячи із зовсім інших обґрунтувань*, іншої, сказати б, методології, маємо докорінно змінити наше ставлення до того, що означалося в колишні часи поняттями співдружність, взаємовплив, а далі й узагалі – *взаємозближення культур*” [7, 9].

Особливість праць В. Дончика полягає в тому, що його дослідницький погляд має здатність проектуватися з різних точок зору, що допомагає і в напрацюваннях минулого бачити раціональне зерно. Не секрет, що слова “ревізія”, “реканонізація”, “реактуалізація” стали одними з найбільш уживаних у постколоніальному дискурсі світової гуманітаристики. Проте літературознавство (як і література) за сімдесят років радянської доби остаточно б самозничилося, якби продукувало лише “ідеологічно правильні” праці. Часом навіть критика “поганих” “буржуазних” західноєвропейських письменників і літературознавців давала можливість у такій неприродній, завуальованій формі донести до вітчизняної науки найкращі напрацювання зарубіжного досвіду. В. Дончик має слушність, коли закликає сучасних

дослідників до вдумливого вивчення минулої епохи, її традицій і канону. “Без сумніву, колишні оцінки й висновки мають бути переглянуті, саме явище в цілому переосмислене із сучасних позицій. Однак переглянути, переосмислити, “ревізувати” й “рекодифікувати”, як зараз подеколи пишуть, не означає геть перекреслити й відкинути. Учорашні тексти не можна вивіряти винятково сучасними, модерними чи постмодерними, модусами. Не кажу, що колишні ідеологічно-літературні профанації мусимо судити винятково за “законами” тих часів, але й не зважати на них, не класти на ваги не маємо професійного права. Зрештою, будь-який розвиток, просування, новації неодмінно відбуваються із збереженням попереднього досвіду – такий, здається, закон цивілізаційних процесів. Якщо ж нині і з’являється щось витворене всупереч цьому, за законами “нічимне-заангажованості”, уседозволеності й усевідкидання, навіть предковічних моральних “табу”, то й місце його серед духовних цінностей – сьогодні чи завтра – під великим сумнівом” [7, 13]. Руйнація синдрому колоніальної залежності не має перетворитися на тотальне знищення самого канону й усього літературознавства як академічної дисципліни.

У книжках В. Дончика наявний потужний авторський голос, позаяк дослідник постає одразу у двох іпостасях – історика літератури і літературного критика. А тому “лірична” частина дослідницького “Я” не може стояти осторонь тих соціокультурних процесів, пов’язаних із міфологізацією медіапростору, із дегуманізацією культури, зникненням розумного балансу між масовим та елітарним типами культури. До того ж в українських умовах масова культура вбирає в себе також і сегмент, пов’язаний із *макдональдизацією* й комерційною *прагматизацією* “простору літератури” (М. Бланшо). На думку автора, “основна ознака українського постмодернізму – посилений негативізм щодо попереднього художнього досвіду, відмова від нього. Часто це відмова не просто від традиції, а й від краси, від естетики і... етики” [6, 6].

В. Дончик не вдається до моралізаторства, дослідник прагне вибудувати в літературознавстві етичні орієнтири, наявні в західноєвропейських традиціях. Авторкові не раз доводилося ставати учасником різних гострих дискусій, які не мали свого звершення, оскільки були побудовані не лише на естетичних чи наукових засадах. З цього випливає й природна “апологія болю” історика літератури, який прагне, щоб у майбутньому дослідникам не довелося ставати на ті самі граблі. “Щоб захистити себе, свою культуру (про етноохоронні зусилля дбають усі нації), конче необхідні: 1) рішучість влади із відповідно самостійним менталітетом та орієнтацією на історично-національну духовність; 2) закони, які б не просто щось “квотували” і визначали певні (“толерантні”) відсотки, а беззастережно забезпечували (згідно з конституцією!) українській мові, літературі, культурі, пресі, радію, телебаченню законний *пріоритет*, а в наслідку – цілковите й повнокровне функціонування державної мови на всіх теренах України і в усіх сферах життя; 3) категорична відмова (як наскрізне національне надзавдання!) від свідомого чи підсвідомого самодопитування: чи гірші ми, чи кращі? Порівняно з Росією? з Європою? з Америкою?

Таке озирання *нав’язують* нам, за такими принципами не живе жодна культура жодної країни, тим більше культура з тисячолітніми витокami” [6, 7].

Праці В. Дончика здебільшого побудовані за принципами колажу, різножанрової нарізки (від наукових розвідок до автокоментування й ремаркування, від інтерв’ю до політичних есеїв). У такий спосіб уможлиблюється полівекторність і поліжанровість дослідження. Напевно, хтось дорікне, що автор зраджує класичні принципи академічного письма й академічної побудови історичного нарративу. Проте саме руйнування традиційного історичного нарративу й постало в осерді найновішої книжки “3 віків і на віки”. Розвідки, які формують

пропоноване видання, сповнені особистісного – емоцій, ремарок, далеких від сухого академізму. Але ці “ремарки” аж ніяк не видаються менш важливими для окреслення літературного процесу. Навпаки, часом за цією авторською індивідуальністю вдається побачити щось глибше, що приховує традиційна риторика академічного дискурсу.

Дослідницька діяльність Віталія Дончика оприявнює літературний процес як метакритичний феномен, що не лише виявляє діахронічну тяглість, а й визначає аксіологію й епістемологію творчості, утверджуючи в літературознавчому дискурсі принципи етики та рівноваги, естетики й виваженості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дончик В.* Грані сучасної прози. – Київ: Радянський письменник, 1970.
2. *Дончик В.* Доля української літератури – доля України. Монологи й полілоги. – Київ: Грамота, 2011.
3. *Дончик В.* Неминуче й неминуще: літературні досліді і хроніки. – Київ: Наукова думка, 2012.
4. *Дончик В.* Пріоритети: ґрунтовність, виваженість, сумлінність // *Скупейко А. І.* Апологія особистості: статті про Лесю Українку. – Київ: Фенікс, 2015.
5. *Дончик В.* Про історію літератури, якої досі не було // *Дончик В.* З потоку літ і літ потоку. – Київ: ВД “Стилос”, 2003.
6. *Дончик В.* Текст і контекст (замість передслова) // *Дончик В.* Доля української літератури – доля України.
7. *Дончик В.* Фронт досліджень: шістдесятники (1970) // *Дончик В.* Доля української літератури – доля України. – Київ: Грамота, 2011.
8. *Тарле Е.* История Италии в новое время. – Санкт-Петербург: Изд. Акц. Общ. “Брокгауз-Ефрон”, 1901.

Отримано 10 березня 2017 р.

м. Київ

